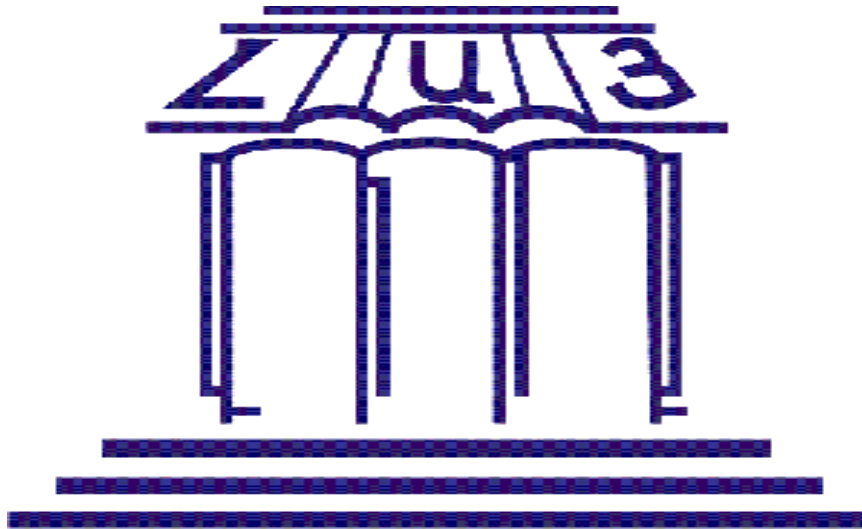

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

603

2.

Աղեքսան

9(38)

Ա-29

Կ. Պոլս

1886

20 04

9/38
4 29

41.6

Վ Ա Ր Ք
Ե Ր Ե Ի Ե Լ Ի Ա Ր Ա Ն Ց

2-

264

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ

Մ Ի Հ Ր Ա Ն Գ. Մ Օ Զ Ե Ա Ն

2072

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐ. ՆԵԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

1886

13184

9(38)

Ա-29

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ

Ա.

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ

Ամէն ոք գիտէ թէ՛ Աղեքսանդր, Մակեդոնացւոց թագաւորն, հնութեան երեւելի աշխարհակալներէն մին եղաւ և իւր անունը մեզի համար կեսարու և նաբօլէոնի անուանց չափ նշանաւոր է: Թէպէտեւ Մակեդոնիա Յունական երկիր մը չէր, բայց Աղեքսանդրի պատմութիւնը Յունաց պատմութեան հետ կապակցութիւն ունի: Արդարեւ ծագմամբ յոյն էր. իւր հայրն Փիլիպպոս Հերակլէսեան ընտանիքին կը վերաբերէր և իւր մայրն Օլիմբիա Էսպիրտ կոչուած ընտանիքէն կը սերէր, որոյ ամենէն նշանաւոր ներկայացուցիչն եղած էր Աքիլէս, Տրովադայի պատերազմին դիւցազնը, զոր Հոմերոս երգեց իւր Իլիականին մէջ: Ի մի բան, Աղեքսանդր յոյն մ'եղաւ իւր լեզուան, դաստիարակութեամբն, ու կրօնիւքն: Ծնաւ 356 ին յառաջ քան զԲրիստոնէական թուական: Իւր հայրն դեռ նոր տիրացած էր Բօթիտէ անուանեալ քաղաքին երբ

իւր որդւոյն ծննդեան միջոցին, լսեց սա՛ ուրախալի լուրն թէ՛ իւր զօրապետներէն մին մեծ յաղթութիւն մը տարած էր իլիրիացւոց դէմ, և թէ իւր ձիերն Օղիմպիական խաղուց մէջ առաջին մրցանակն շահած էին: Աւա՛սիկ երջանկաւէտ գուշակութիւններն այն փառաց որ իւր որդւոյն վերապահեալ էր: Աղեքսանդր տասն երեք ամեայ հասակին մէջ Արիստոտել փիլիսոփային յանձնուեցաւ:

Աշակերտն սիրեց իւր ուսուցիչն և չորս տարի անընդհատ ուսումնասիրեց պերճախօսութիւնն, քերթողական արուեստն, բարոյականի սկզբունքներն ու քաղաքականութիւնը, բնական գիտութիւնները, բժշկութիւնը և աստեղագիտութիւնը:

Մարզանք որ այնքան անհրաժեշտ են մարմնոյն առողջութիւնը անվթար պահելու համար, Աղեքսանդրի դաստիարակութեան գըլխաւոր մասը կազմեցին: Փիլիպպոս խիստ կանուխէն մտցուց իւր որդին կառավարական գործոց մէջ: Տասն և վեց ամեայ, Աղեքսանդր ստիպուեցաւ կառավարել երկիրն իւր հօրը բացա՛կալութեան միջոցին: Երկու տարիէն վերջը, իւր հօրը հետ

մտաւ ի Յունաստան և Հերօնէի յաղթութիւնը տարաւ Աթենացւոց դէմ. մեծամեծ խռովութիւններ ծագեցան Աղեքսանդրի և Փիլիպպոսի մէջ տեղ երբ վերջինն լքանեց իւր կինը երկրորդ ամուսնութիւն մը կատարելու համար: Այս առթիւ տեղի ունեցած հանդիսից մէջ, նորատի ամուսնոյն հօրեղբայրն ի մի վայր ժողվել ուզեց Մակեդոնացիներն խնդրելու համար չաստուածներէն որպէս ղի թագաւորութեան օրինաւոր ժառանգորդ մը շնորհեն Փիլիպպոսի: « Եւ ղիս, անզգամ, կը մոռնա՞ս » գոչեց Աղեքսանդր, իր բաժակն հակառակորդին գլխուն վրայ նետելով: Սոյն յանդիմանութիւնն կրելէն վերջ, իւր մօրը հետ Մակեդոնիայէն մեկնեցաւ: Հին պատմագիրք Աղեքսանդրի երիտասարդութեան վրայ աւելի ճոխ տեղեկութիւններ չեն հաղորդեր մեզ: Ըստ իւրեանց գրուածոց, Փիլիպպոս սպաննուելով՝ Աղեքսանդր ի խաչ հանել տուած է մարդասպանը և պատժած է նորա մեղսակիցներն:

Բ.

ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ

Աղեքսանդր քսան տարեկան հասակին մէջ թագաւոր եղաւ (336) : Մակեդոնիա յայնժամ հզօր պետութիւն մ'էր և պէտք էր պարտեալ ժողովրդոց վրայ հսկել : Արդէն յոյները կ'ապստամբէին մեծանուն պերճախօս Տէմոսթէնէսի առաջնորդութեամբ, երբ Աղեքսանդր յանպատրաստից թէքէի պարսպաց ներքեւ հասաւ : Իսկոյն յուզեալ մտքերն հանդարտեցան և Աթենք դեսպաններ ուղարկեց զինքը կանուխէն չը ճանչցած լինելուն վրայ ներում խնդրելով : Աղեքսանդր գոհ եղաւ յիշեալ պատգամաւորութենէն և իր քայլերն դէպ ի Հիւսիսային կողմն ուղղեց մարտնչելու համար ընդդէմ այն բարբարոսաց որք Մակեդոնիոյ կ'սպառնային : Յաղթեց նոցա, Դանուբ գետոյն միւս եզերքն անցաւ և անդ հանդիպեցաւ Կեղտացւոց :

Յունաստան վերստին յուզուեցաւ երբ ամէն ուրեք տարածուեցաւ սա չարագուշակ լուրը թէ Աղեքսանդր սպաննուած է : Տասն և ե-

րեք աւուրց մէջ Յունաստան վերադառցաւ . « Տէմոսթէնէս, ըսաւ զիս մանուկ կը կոչէր երբ ես Դանուբի ափանց վրայ կը գտնուէի և երիտասարդ՝ երբ թեսաղիա հասայ : Աթենքի պարսպաց ներքեւ իրեն պիտի ցուցընեմ թէ ես մարդ մ'եմ » : Թէքէ անձնատուր եղաւ երկարատեւ պաշարմանէ մը վերջը : Երեսուն հազար թէքէցիք իբրեւ գերի ծախուեցան և Աղեքսանդր ամբողջ քաղաքն կործանեց : Աղեքսանդր կուզէր Ասիա անցնել : Փիլիպոս պարսիկները նուաճելու խորհուրդն ունեցած էր և իր որդին որոշած էր նոցա պետութիւնը տապալել :

Այսպէս կուզէր պատժել զպարսիկս որք գրեթէ կէս դար նեղեցին յոյներն պարսկական պատերազմաց ժամանակ (500 - 449) և բանալ ընդարձակ ասպարէզ մը Մակեդոնացւոց գործունէութեան : Մակեդոնիաէն մեկնելէ առաջ, իր բարեկամաց իւրաքանչիւրին բաժնեց իր տէրութեան բարիքները « Բեզի համար ինչ կը պահես, ըսաւ մին ի նոցանէ » — ՅՈՅՄՆ, պատասխանեց : 3000 հօգի ժողվեց, 4500 ձիաւոր, 100 նաւ և ամսուան մը պաշար : Աղեքսանդր աւելի մեծ բանակի մը պէտք չ'ու-

նէր թշնամոյն դէմ պատերազմելու համար : վաթսուն տարի առաջ, տասն և չորս հազար յոյներէ բաղկացեալ փոքրիկ բանակ մը պարսից պետութեան մէջէն անցնելով՝ տասն և հինգ ամիս տեւող ճակատամարտէ մը վերջ, դուրս ելած էր անտի տասն հազար անձերէ բաղկացեալ : Այդ արշաւանքն որ նշանաւոր է Նահանջ բիւրուց անուան ներքեւ կը հաստատէր միանգամայն պարսից պետութեան տկարութիւնը և յունաց զինուորական արուեստին յաջողութիւնը :

Գ.

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԸՆԴ ՊԱՐՍԻԿՍ

Աղեքսանդր 334 ին առանց հանդիպելու ո և է խոչընդոտի Տարդանելի նեղուցէն Ասիական եզերքն անցաւ : Կրանիքի ափանց վրայ մղած առաջին ճակատամարտին մէջ մեծամեծ վտանգներու ենթարկուեցաւ . բայց իւր յաղթութիւնը տարածուեցաւ փոքր Ասիոյ վրայ հակառակ Հոռտացի Մէմնոնին որ որքան ճարտարութեամբ նոյնքան յամառութեամբ պաշտ-

պանեց Հալիքառնտս քաղաքն ընդդէմ մակեդոնացւոց : Մէմնոնի մահուամբ Աղեքսանդր աղատեցաւ գլխաւոր հակառակորդէ մը :

Աղեքսանդրի հարստութիւնը քիչ մնաց որ ընջուէր երբ հիւանդացաւ Տարսոնի մէջ անխոհեմ ընթացքի մը մէջ գտնուելուն պատճառաւ : Կը պատմեն թէ Աղեքսանդր իր հիւանդութեան միջոցին այնպիսի նամակ մ'ընդունեցաւ յորում իրեն կը յայտնուէր թէ՛ իր Փիլիպոս բժիշկն պարսից թագաւորէն ստակ ընդունած էր զինքը թունաւորելու համար : Աղեքսանդրը ձեռքն առ իր բժիշկն կարկառեց այն պահուն յորում սա՛ իրեն կը ներկայացընէր դեղն և առանց վարանելու խմեց : Սոյն վեհանձն վտահուծիւնը իր կենաց նշանաւոր դէպքերէն մին է : Առողջանալէն վերջ, Դարեհ Գ. ի դէմ քալեց որ 600,000 զինուորներէ բաղկացեալ բանակ մը կազմած էր : Պարսիկը յաղթուեցան և Դարեհ Գ. փախաւ խելայեղ լքանելով յաղթողին իւր բանակը և իւր ընտանիքն : Աղեքսանդր փոխանակ Եփրատայ ընթացքին հետեւելու ուզեց իւր ուղին շարունակել մինչ ցտահմանս Եգիպտոսի : Թիւր և Քաղա քաղաքներն պաշարմամբ առնելէն

վերջը , Կիպրոս կղզւոյն և գրեթէ ամբողջ Մի-
ջերկրականի տիրացաւ և ընդունուեցաւ եգիպ-
տացիներէն իբր մի ազատիչ : Գնաց այցելել Ամ.

մօնի մեհեանն և քրմապետը ողջունեց զինքը յա-
նուն Ամօնի որդւոյն : Եգիպտոսէն մեկնելէ ա-
ռաջ, ձգեց հիմունքն այնպիսի քաղաքի մը որ դար

մը վերջը , աշխարհիս երեւելի քաղաքներէն
մին եղաւ և որ այսօր Ադէքսանդրիա (331)
անուան ներքեւ կ'ապրի :

Վերագառձին , Եփրատ և Տիգրիս գետերն
անցնելէն վերջ , մոտաւ գետին Արեւելեան
կողմը գտնուող ընդարձակ դաշտաց մէջ :
Դարեհ այս անգամ աւելի զօրաւոր բանակ
մը կազմած էր . մակեդոնացւոց յարձակումն
այնքան ուժգին եղաւ որ պարսից բանակին
մնացեալ մասը ստիպուեցաւ խոյս տալ : Ահա
այս է Արպելայի ճակատամարտը որ վերջ
տուաւ պարսից պետութեան :

Դ.

Ա.Ղ.ԵՓԱՆԴՐ ԹԱԳԱՒՈՐ ԱՍԻՈՑ

Աղեքսանդր Բաբելոնի մէջ իբր թագաւոր
Ասիոյ ընդունուեցաւ Արեւելեան մեծ շքով :
Պատժեց Պերսեպոլիսն Յունաց դէմ ունեցած
ատելութեանը համար և յետոյ քաղեց Եկփա-
տանի վրայ : Դարեհ անտի դուրս կ'ելնէր երբ
Աղեքսանդր սկսաւ զինքը հալածել ձիաւո-

րաց խուժրի մը առաջնորդութեամբ : Զայն ձերբակալելու վրայ էր երբ նա իր զինուորներէն սպաննուեցաւ : Թաղեց զնա արքայական պատուով պարսից թագաւորաց գերեզմանին մէջ :

Ի նպաստ Յունաստանի մղած ճակատամարտներն և Ասիոյ տէրը լինելու փառքն չէր գոհացներ իւր փառասիրական զգացումներն : Կը փափաքէր երթալ Steppes ներու երկիրն , Կասպից ծովուն Արևելեան կողմը և մինչ ցեղերս ինդոսի : Այսպէս , Կասպից ծովն տեսնելէ վերջ մտաւ մինչ ցայն վայր յունաց անծանօթ եղող երկրին մէջ զոր կանուանէին Վերին Ասիա և որ այսօր Աֆխանիստանն կը կազմէ :

Իւր ըրած ճանապարհին վրայ կը գտնուին այսօր Մէշէտ , Հէրատ , Բանտահար և Բապուլ քաղաքներն : Փափաքեցաւ Պարսկաստանի Հարաւային մասերը այցելել և երթալ ի Հնդկաստան բայց ստիպուեցաւ նախ Հիւսիսային կողմն այցելել Փակտրիանիա և Սօկտիանիա գաւառաց համբաւէն հրապուրեալ : Սոյն երկիրներն արդարեւ բնական պատշգամբներ էին Ասիոյ ընդդէմ Հիւսիսային ժողո-

վերդոց : Մակեդոնիացիք երկու տարի մնացին անդ և այնպէս կազմակերպեցին երկիրն որ յունական քաղաքակրթութիւնը երկու դար տիրապետեց :

Վերջապէս իւր քայլերն դառցուց դէպ ի Հնդկաստան , հրաշալեաց երկիրն : Հնդկաց աշխարհին հմայական տեսարանը , բազմամարդ քաղաքներն , բուսական աշխարհին հըսկայներն , զարմանահրաշ կենդանիներն , այս ամենը Մակեդոնացուց զարմացման արժանի եղաւ : Բայց իրենց զօրութիւնը ընդհուպ տկարացաւ և փառասէրն Աղեքսանդր չը կըրցաւ տեսնել զԳանգես և հակառակ իր խոստմանց , իր աղօթից և սպառնալեաց զինուորք դադրեցան գործելէ : « Մակեդոնիայէն և Յունաստանէն ուրիշ զինուորներ բերել տո՛ւր , ըսաւ նմա պաշտօնեայ մը , երիտասարդներ փոխան ծերոց , կորովի հեծեալներ փոխան խոնջեալ զօրաց , փառատենչիկ և աւարառու մարդիկ փոխան այնպիսեաց որք վայելած են աշխարհի երջանկութիւններն : »

Աղեքսանդր պարտաւորեցաւ կանգ առնուլ յ'եզերս Սիւթլէճի : Կառոյց անդ տասն և երկու խորաններ ի պատիւ երկտասան չաստուածոց Յունաստանի : Ինդոս գետն ի վար

իջաւ մեծամեծ դժուարութեանց հանդիպելով և հասաւ յ'եզեար Հնդկաց Ուկէանոսին ու յաղթական ձայնով ողջունեց ահարկու Ուկէանն : Հարկ էր վերադառնալ Եփրատայ հովիտը . ուստի և անսովոր դժուարութեանց յաղթելէն վերջ , մտաւ Պելուճիստանի անբընակ անապատներուն մէջ : Իւր բանակին մէկ մասը անօթութենէ և ծարաւէ մեռաւ : Աղեքսանդրի բանակը մոռցաւ իւր կրած նեղութիւններն երբ երեւցաւ նէարք յաղթական դիմօք Մակեդոնական նուատորմիլին գլուխն անցած , Զինուորք ողջունեցին իւր վերադարձըն ուրախութեան աղաղակներով և ծաղիկփունջերով :

Աղեքսանդր մտաւ ի Բաբելոն 524 տարւոյ գարնան մէջ , Կզգայր իւր վախճանին մօտաւորս լինելը : Իւր իշխանութեան փայլը , հեռաւոր երկիրներէ եկող բազմաթիւ դեսպանաց նուէրները , իւր խորհուրդներն , ոչինչ կրնար վանել իւր տխուր նախազգացումը : Եփրատայ Տելզայի ճահիճներուն մէջ տիրող տենդին ենթակայ եղաւ և տասն օրէն մեռաւ 525 տարւոյ Յուլիս ամսոյ մէջ : Մեռած պահուն հարցուցին իրեն թէ ո՛ւմ կը թողուր

իր ընդարձակ պետութիւնը , պատասխանեց :
« ԱԻԵԼԻ ԶՕՐԱԽՈՐԻՆ » :

Ե.

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ ԿԱՏԱՐԱԾ ԳՈՐԾՆ

Աղեքսանդր երեսուն և երեք տարեկան հասակին մէջ մեռաւ : Իւր գործը լոկ աշխարհակալութիւն մը չէր . հին պատմիչք կըսեն թէ Աղեքսանդրի փափաքն էր Եւրոպիոյ և Ասիոյ ժողովրդոց բարքն ու կառավարական ձեւն իրարու միացնել : Պշտաւարքոս կըսէ թէ՛ Աղեքսանդր կուգէր պարտեալ ժողովուրդները միայն մէկ իշխանութեան ներքեւ դնել և բազմատեսակ ժողովուրդներն մէկ ժողովուրդի վերածել : Ինչ որ ալ լինի , հարկ է գիտնալ թէ Մակեդոնացի աշխարհակալին պատրաստած յատակագծերն անծանօթ մնացած են քաղաքակիրթ աշխարհին . ինչ որ կը մնայ իր գործերէն այն եւս իր աշխարհակալութեանց արդիւնքն է :

1. Աղեքսանդր շրջաբերութեան հանեց այն անհուն գանձերը զորս պարսիկ թագաւորնե-

րըն կը պահէին առանց օգուտ մը քաղելու ի նոցանէ : Բաբելոնի, Պերսեպոլիսի և Եկ-

փատանի գանձուց մէջէն գաղղիական հաղա-
րուոր ոսկիներ երեւան ելան :

2. Աղեքսանդր վաճառականութեան զար-
գացման նպաստեց : Իրեն կը վերագրեն եօ-
թանասուն քաղաքաց հիմնարկութիւնը : Ու-
զեց զԲաբելոն վաճառականութեան կեդրոն
ընել :

3. Յունարէն լեզուն Ասիոյ մէջ տարած-
ուեցաւ Միջերկրականի եզերքներէն սկսեալ
մինչ ցափունս Ինդոսի : Յունական քաղաքա-
կըրթութիւնը Ասիական ժողովրդոց վրայ մեծ
ազդեցութիւն մը ի գործ դրաւ :

4. Աղեքսանդրի աշխարհակալութիւնը գի-
տութեան յառաջդիմութեան նպաստեց : Իրեն
ընկերացող գիտունք կարեւոր ծանօթութիւն-
ներ քաղեցին յաղթեալ ժողովրդոց քաղա-
քակրթութեան բարուց, գաղափարաց և
պատմութեան վրայ : Աղեքսանդր իւր Արիս-
տոտել վարպետին ղրկեց կենդանիներ, տուն-
կեր և խել մը հետաքրքրաշարժ առարկայ-
ներ որոց շնորհիւ մեծանուն փիլիսոփայն օ-
գուտ քաղեց իւր գիտական աշխատութիւն-
ներէն :

ՄԵԾՆ ՊԵՏՐՈՍ

13165

Ա.

Ռուսական պետութիւնն . — Զարերն . — Միշէլ Ռօմանօֆ . — Ալեքսիս Միխաիլօֆ . — Մեծն Պետրոս . — Մանկութիւն եւ դաստիարակութիւն նորա :

Ռուսիա ընդարձակ երկիր մ'է . տասն և ութ միլիոն վեց հարիւր հազար քառակուսի քիլօմէթր ընդարձակութիւն ունի : Հիւսիսային կողմերն , երկիրը ծածկուած է ճահիճներով և անթիւ լճերով : Արեւմտեան մասին մէջ հողը բարեբեր է : Հարաւային կողմն կը գտնուին ծովալճեր, մշակեալ դաշտեր ու steppe կոչուած չոր և ամայի վայրեր : Հարաւային մասը ծածկուած է բազմաթիւ անտառներով : Ռուսիոյ հին անունն էր Մօսքովիա որովհետեւ մեծ դուքսերն տերութեան մայրաքաղաքն եղող Մօսկուաի մէջ կը բնակէին : Ռուսիա կը բաժնուի տասն և վեց կառավարութեանց : Ի վան Պադիլիտիս ԺԶրդ. դարուն մէջ Խազանի վրայ տիրելով՝ Զար տիրոջսին արժանի եղաւ : Իրմէ առաջ , Ռուսիոյ վրայ տիրող ան.

ձինք մեծ իշխան , մեծ պետ կը կոչուէին : Գրիստոնէական կրօնքն եւս մեծ դեր մը խաղաց ռուսական պատմութեան մէջ : Առաջին անգամ լինելով՝ Օլկա անուն իշխանուհի մը ժուղ դարուն վերջերն մոռցուց զկրօնս ի Ռուսիա : Այդ թուականէն ի վեր Յունական կրօնքն սկսաւ տարածուիլ Չարերու երկրին մէջ և առաջին Ռուս պատրիարքն եղաւ յոյն մը որոյ ընտանիքէն սերեցաւ Մեծն Պետրոս :

Սորա ընտանիքն 1613էն ի վեր կը թագաւորէր : Այդ թուականէն առաջ , քաղաքական յեղափոխութիւնք Ռուսիայէն հեռացուցած էին արուեստներն և բարեկարգութիւնները : Այդ տագնապներուն ժամանակ , ժողովուրդն միացաւ և տասն և հինգ ամեայ երիտասարդ մը ընտրեց : Այդ անձը Միշէլ Ռոմանօֆն էր , Պետրոս առաջնոյն մեծ հայրը : Սակայն 1490է ի վեր Ռուսիոյ ձարերը օտար ազգերէ կին չէին առներ : Ռուսիոյ նահանգներէն մանկամարդուհիներ կը բերուէին Մօսկուաի ապարանքը . անդ ի պատիւ հրաւիրելոց շքեղ սեղան մը կը պատրաստուէր և ձարն ամենուն ներկայանալով գաղտնի կերպիւ իւր ընտրութիւնը կընէր : Ամուսնութեան օրը կո-

րոշուէր և հարսանեաց շրջազգեստ մը կը նուիրէին կայսեր սիրոյն արժանացող օրիորդին : Ահա՛ այս եղանակաւ Միշէլ Ռոմանօֆ իւր կին առաւ զԵւտօքսին , դուստր ազնուականի մը որ իւր դաշտերն կը հերկէր , երբ պալատականք յանուն ձարին իրեն նուէրներ բերին , յայտնելով միանգամայն թէ իւր աղջիկն ճարին մ'եղած էր : Միշէլ Ռոմանօֆ խաղաղութեամբ իշխեց : Իւր մահուանէն յետոյ , իւր որդին Ալէքսիս Միխաիլօֆ դահն ելաւ ժառանգական օրինօք : Տասն և վեց ամեայ էր : Իւր հօրը նման ամուսնացաւ 1647ին և կորսնցնելով իր առաջին կինը , երկրորդ անգամ ամուսնացաւ 1671ին : Առաջին կնոջմէն ունեցաւ երկու իշխան և վեց իշխանուհի որոց մէջէն ամենէն նշանաւորն եղաւ Սօֆի իշխանուհին որ հանճարեղ էր և խիստ լաւ կը գրէր ու կը խօսէր իւր լեզուն , երկրորդ կնոջմէն ունեցաւ Նաթալի իշխանուհին և ՊեՏրով Ս. որ 1662 , Մայիս 30ին ծնաւ : Չորս տարեկան հասակին մէջ կորսնցուց իւր հայրը : Բարձրահասակ էր , կորովի և յաղթանգամ . իւր մօրը նման վեհ դէմք մ'ունէր որ այնքան սիրելի է ռուսիացւոց . տաղանդաւոր

երիտասարդ մ'էր և առողջ մտքով մը օժտեալ ամենայնի վրայ կը խորհէր : Իւր մանկական հասակէն յայտնի էր թէ ապագային մէջ մեծ վերանորոգիչ մը պիտի լինէր : Սօֆի իշխանուհին կը փափաքէր զայն տգիտութեան անդունդին մէջ լքանել : Պետրոս ի դերեր հանեց նախանձոտ իշխանուհւոյն իղձերն . նախ ինքնին ուսումնասիրեց , գրեթէ առանց դաստատուի , գերմաներէն և հոլանտերէն լեզուները լաւագոյնս կարենալ գրելու համար այդ երկու լեզուաց մէջ : Տասն ամեայ հասակին մէջ , զինուորական խաղերով կանցնէր իւր ժամանակն : Աւաղին վրայ բերդերու և քաղաքաց պատկերներ կը գծէր և զանոնք կը կործանէր ձեան գնդիկներով : Նաւակներ կը շինէր և զայնս լծակներու մէջ կը ձգէր : Նաւակներու և փայտէ պարսպաց հետ խաղացող մանուկը Ռուսական պետութեան հիմնադիրներէն մին եղաւ և թողլով մէկ կողմն ընդարձակ երկիր մը , ուղեց այցելել Տանրմարքա , Հոլանտա , Վիէննա , Հռովմ և Վենետիկ , լաւագոյնս ուսումնասիրելու համար ծովային պատերազմական արուեստը , Անսովոր և տարօրինակ բան , քսան և հինգ տարեկան վե-

հապետ մը լքանեց իւր ընդարձակ պետութիւնը թափառելով օտար երկիրներու մէջ կառավարելու արուեստը սորվելու համար :

Բ.

Պետրոս ի Նովկորօտ , յԱմսթերտամ , ի Սաարտամ , ուր կաշխատի իբր պարզ ատաղճագործ . — Օտար ղեսպանք ի Սաարտամ . — Սաարտամի զիւղապետը . — Պետրոս ի Լանհ , յ'Իսթրիա , յԱնգղիա եւ ի Վիէննա :

Մուսթաֆա Բ. Օսմանեան գահուն վրայ էր : Բօլճնիոյ թագաւորն , ժան Սօպիէսքի 1696 ին մեռնելով՝ գահը թափուր մնացած էր : Կարոլոս ԺԱ. իր մահուամբն Շուէտի գահը իր տասն և հինգ ամեայ դեռատի որդւոյն Կարոլոս ԺԲ. ի կը թողուր : Գերմանիա յետ պատերազմելոյ ընդդէմ ֆրանսացւոց , խաղաղութիւն կնքելու վրայ էր : Ահաւասիկ այս էր Եւրոպիոյ կացութիւնը երբոր Պետրոս մեկնեցաւ Ռուսիայէն :

Հասաւ նախ յԱմսթերտամ և յետ բնակելոյ Հնդկաց Ընկերութեան տանը մէջ , ընտրեց պարզ բնակարան մը պետութեան նաւային

գործարանաց մէջ : Նաւազի զգեստն հագնե-

Մեծն Պետրոս դարբնացին մեջ

լով՝ գնաց ի Սաարտամ գիւղակն ուր կը շին-

ուէին յայնժամ բազմաթիւ նաւեր : Գնեց ի սկզբան նաւակ մը որոյ կօտրած կայմերէն մին շինեց իւր ձեռամբն . ապա անընդհատ աշխատեցաւ նաւու մը շինութեան այլ և այլ մասանց վրայ , Սաարտամի գործաւորաց նման պարզ և անշուք կեանք մը վարելով , միեւնոյն հանդերձներն կրելով իւր վրայ և միեւնոյն հացը ճաշակելով : Գիւղակին շուրջը եղող դարբնոցները , անթիւ ջաղացքները , յաջորդաբար իրենց մէջ հիւրնկալեցին Հայր Միխայիլօֆն : Ինք այս անուան ներքեւ ներկայացաւ ատաղձագործաց : Բայց բազումք ի նոցանէ զինքը եղբայր Պետրոս կը կոչէին : Իւր գործատունը լի էր տապաւններով , կարկիններով , քանակներով , բահերով , և այլն : Մինչ եղբայր Պետրոս այսպէս կարկինն ի ձեռին կը գործէր , օտար տերութեանց դեսպանք եկին իմացնել իւրեան Բօլժնիոյ գահուն վիճակը : Սաարտամի ատաղձագործը անմիջապէս երեսուն հազար անձ խոստացաւ : Գիւղապետն դեսպանաց երթեւեկութեանցը վրայ կասկածներ կունենայ և կուզէ ձերբակալել զեղբայր Պետրոսն : Ապագայ ձարը Սաարտամի գործարանաց մէջ ծանօթ եղող ձեռ-

Մեծն Պետրոս

քի զօրաւոր հարուածով մը ինքզինքը կը փրկէ և կ'ուղեւորի ի Լահէ և յ'Իթրէխ : Իւր վերադառնին յԱմսթէրտամ, նախկին արուեստին մէջ կը մտնէ և թնդանօթակիր նաւ մը շինելով, յԱրքանկէլ կը ղրկէ զայն : Մանրաքըննին կուսումնասիրէր բոլոր արուեստները և մանաւանդ մեծ հաճոյք կ'զգար աշխարհագրական քարտեսները սրբագրելէ : Այսպէս, ընդ երկար Ամսթէրտամի մէջ շարունակեցն յետոյ նաւ շինողի, երկրաչափի, բանագէտի, աշխարհագէտի, աստեղագէտի պաշտօնները, մեկնեցաւ Յունուար ամսոյն մէջ յԱնգղիա : Անդ շարունակեց իւր սովորական եռանդեամբն նաւեր շինելու արուեստն և տեսական կերպիւ ծանօթացաւ ժամագործութեան արուեստին : Անգղիայէն մեկնելէ առաջ Կիւյեօմ թագաւորին պալատան մէջ արժանավայել պատուով ընդունուեցաւ : Եւ իբր նուէր ընդունեց այն նաւը որոյ միջոցաւ Կիւյեօմ Հոլանտա կանցնէր և որ կը կոչուէր զարքայն փոխադրող նաւը (le Royal Transport) : Առանձինն գնաց ի Վիէննա ուսկից գաղտազողի անցաւ ի Մօսկուա զարմանաց մէջ թողլով զամէն ոք իւր անակնկալ այցելութեամբն :

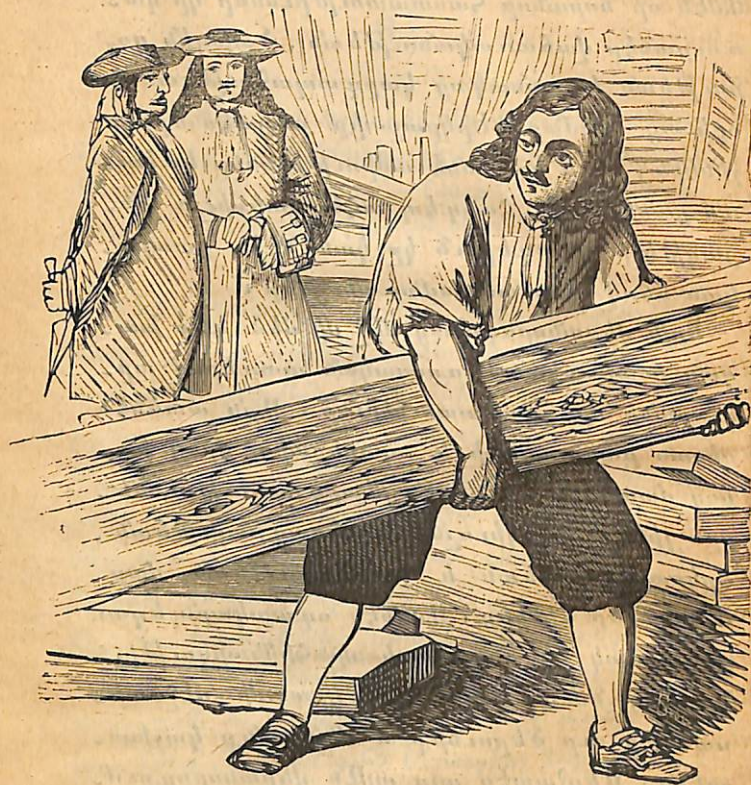
Գ.

Մեծն Պետրոսի Ռուսիոյ մէջ մտցուցած վերանորոգումներ. — Հիմնարկութիւն Ս. Բեթրսպոլսկի Նեվա գետին բերանը. — Բիւրթավաի ճակատամարտը. — Հիւանդութիւն Եւ մահն նորա :

Մեծն Պետրոս անթիւ ծառայութիւններ մատոյց իւր երկրին . կանոնաւոր բանակներ ստեղծեց գերմանական մեթոտի վրայ . վերանորոգեց պետական խորհուրդն , վարչութիւնն , առեւտուրն , ընկերութիւնն և կրօնքն իսկ : Կարեւոր և անհրաժեշտ փոփոխութիւններ եւս մտցուց ռուսական օրացոյցին մէջ : Տարին Սեպտեմբեր 1 էն կսկսէր , հրամայեց ինք որ այնուհետեւ տարին Յունուար 1 էն սկսի : Մեծն Պետրոս ժողովրդական եղաւ . պալատան և Մօսկուտի երեւելի տանց մէջ հրաւիրեց , հարաւային Եւրոպիոյ նորաձեւութեան համեմատ , կիներն հանդերձ իրենց աղջկներովն : Սաարտամի պարզ գեղջուկը , լինելով մեծ օրէնսդիր մի , ընկերային քաղաքակրթութեան առաջին դասերն տուաւ :

Ամէն օր նորանոր հաստատութիւններ կը կառուցանէր վաճառականութեան , ծովային զօրութեան և բանակաց կարգապահութեան և օրինաց համար : Երկրաչափք քարտէսներ կը շինէին , միւս կողմանէ ամրութիւններ կը կառուցանէին : Եւ հանդէպ ահեղատեսիլ և անյաղթելի բերդերուն կը կանգնէին խալական ոճով շինուած ամառանոցներ :

Սոյն վերանորոգմանց մէջ մի մեծ դեր խաղաց լատինական և ռուսական տառերով տպարանի մը հաստատութիւնը : Այն ատենէն սկսան բարոյականի և արուեստից վրայ խօսող մատենից ռուսերէն թարգմանութիւններն լինիլ : Ֆէրկիւսն աստեղագիտութեան , երկրաչափութեան և նաւարկութեան վարժարաններ հիմնեց : Ասենէն օգտակարն եղաւ ընդարձակ հիւանդանոցի մը հիմնարկութիւնը որոյ նմանը ձարն Ամսթէրտամի մէջ տեսած էր ուր ծերունիք և մանկունք կաշխատէին : Վերջապէս այս ամէն վերանորոգումներն ի գործ դնելէն յետոյ ուղեց հիմնել Ֆինլանտիոյ ծոցին վրայ Նեվա գետին բերանը Ս. Բէթրսպոլսկ քաղաքը : Ամայի և ճախհախուտ վայրի մը մէջ որ ցամաքին հետ մի-

Եղբայր Պետրոս Գառարանին մէջ

այն ճանապարհաւ մը հաղորդակցութեան մէջ էր, Ս. Բէթէրսպուրկի առաջին հիմունքն դրուեցան :

Կանգնեցին նախ քաղաքին կեդրոնը գլուխ առնող այժմ ու կղզիակաց միոյն վրայ փոքր բերդ մը և 1704 էն ի վեր, Գրոնշթատի կըղզիակը անմատչելի ամրութիւն մ'եղաւ որոյ թնդանօթին ներքեւ կրնային ապաստանիլ ամենամեծ նաւատորմիղներն իսկ :

Մեծն Պետրոսի մղած ճակատամարտից մէջէն նշանաւորագոյնն է Բիւլթավաի ճակատամարտը : Շուէտի Կարոլոս ԺԲ. ի դէմ մղած պատերազմներն մեծ էջ մը կը գրաւեն Ռուս սական պատմութեան մէջ, 1709 ի ձմեռը, երկու թշնամեաց բանակներն անգործ մնացին մի քանի շաբաթ : Կարոլոս ԺԲ. Բիւլթավաի մէջ ապաստանած էր : Մեծն պետրոս նոյն տարւոյն Յունիս 15 ին, 60000 անձէ բաղկացեալ բանակաւ մը քաղաքին առջեւ հասաւ : Նրկու հակառակորդաց մէջ կը գտնուէր Վոյրօքա գետակը : Շուէտացիք յաղթուեցան և Կարոլոս ԺԲ. վերադարձաւ խոյս տուաւ պատերազմի դաշտէն : Մեծն Պետրոս շքեղ ճաշ մը տուաւ ի պատիւ պաշտօնէից : Գինսոյ բա-

Ժախներ կը պարպէր դռներով յաղթական ձայնիւ . « Պատերազմական արուեստին մէջ իմ վարպետներուս կենացը : »

Մեծն Պետրոս կը շարունակէ իւր ուղեւորութիւններն ու պատերազմներն . շքեղ տիտղոսներ կընդունի . կը մեկնի ի Պարսկաստան և պաշարմամբ կառնէ Տէրպէնս և Պաքու քաղաքներն որք Կասպից ծովուն եղերքն կը գտնուին : Պարսկաստանէն վերադառնին , պըսակեց եկեղեցւոյն մէջ իւր Կատարինէ կինը , յետոյ Մայր եկեղեցիէն դուրս ելած պահուն անոր ոտից առջեւ դրաւ մականը և երկրագունդը : Զարը , իւր ամուսինը պսակելէն յետոյ , ամուսնացուց Հօլլանդացի կոմսը իւր անդրանիկ դստեր Աննա Բէթրովիաի հետ , Կայսրն կ'զգայր իր առողջութեան վատթարանալը . հանքային ջուրերն ու դեղերը չը բարւոքեցին իր կեանքը : Իւր վերջին վայրկեաններուն մէջ , ուզեց պատրաստել իւր կտակը , բայց իւր դողդոջուն ձեռքը հազիւ կրցաւ սա՛ անորոշ և անիմաստ մի քանի բառերն գրել « Տուե՛ք զամէն ինչ . . . » Իր քով կոչեց զԱննա իշխանուհին . ուզեց կտակն յայտնել նմա բայց ժամանակը շատ սուղ էր .

օրհասական վիճակի մէջ ինկաւ և իր զաւակին բազկացը մէջ հողին աւանդեց առաւօտեան ժամը չորսին միջոցները ի 28 Յունուարի 1725 ,

Իւր մեռած օրը , Կատարինէ իրեն կը յաջորդէր :

ՄԵՄՆ ՊԵՏՐՈՍԻ ԱՐՁԱՆՆ

Ի Ս. ԲԷԹԵՐՍՊՈՒՐԿ

Ի Ս. Բէթերսպուրկ , Ս. Իսահակայ հրապարակին վրայ կը կանգնի Մեծն Պետրոսի արձանը զոր կառուցանել տուաւ 1766 ին , Կատարինէ Բ. Արձանն կը գտնուի Կրանիտեայ ժայռի մը վրայ . 40 ոտք երկայնութիւն և 20 ոտք լայնութիւն ունի : Ծանրութիւնն է 2 միլիոն քիլօկրամ : Անագախառն պղնձէ շինուած է : Ռուսական պետութեան վերանորոգիչն 5 մեթր և 60 սանթիմեթր բարձրութիւն ունեցող ձիու մը վրայ հեծեալ ներկայացուած է շքեղ կերպարանօք : Տիտղոս Ս. Բէթերսպուրկի մէջ արձանին օրինակն տեսնելէն յետոյ ,

այսպէս գրեց երեւելի քանդակագործին :
« Վեհաշուք կոթող մը շինած էք որոյ գործագրութիւնը կը համապատասխանէ ձեր յղացած խորհրդոյն մեծութեանը և ազնուութեանը . » ձիուն ոտից ներքեւ սողացող օձին առթիւ սա՛ գաղափարը յայտնած է . « Թողէ՛ք այդ օձը նորա ոտից ներքեւ , միթէ՞ Մեծն պետրոս և այլ մեծ մարդիկ չեն կրնան զայն սպաննել : Սրդեօ՞ք չէ նա այն ճշմարիտ խորհրդանշանն ամենազգի չարեաց որք ի գործ կը դրուին յաճախ կասեցնելու համար յաջողութիւնը և խոչընդոտներ հանելու երեւելի արանց դէմ : »

Մեծն Պետրոս ձիու վրայ հեծած վեհ և փառաւոր կերպարանք մ'ունի . համայն մայրաքաղաքին վրայ կը տարածէ իր իշխող և միանգամայն պաշտպան ձեռքն և չր դիտեր իսկ այն օձը որ կը սողայ ձիուն ոտից ներքեւ :

Մ. Գ. ՄՕԶԵԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԼԻ ԳՈՐԾԵՐԸ

ՎԱՐՔ ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՐԱՆՑ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԱՄՍԵԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Սոյն օգտակար հաւարածոյն կը խօսի ամեն ազգի
երեսելի մարդոց վրայ : 12 տետրի բաժանորդագրու-
թիւնն՝ 10 դամեկան :

Բաժանորդագրութեան տեղին է Պերպլերեան Նշան
Էֆենտիի տպարանը :

Ը Ն Դ Մ Ա Մ Լ Ո Վ

Բնագիտութիւն Բ. տարի :

Բնական պատմութիւն, Ա. Է. Բ. տարի :

Նոյնանշանք Ֆրանսերէն լեզուի :

Նախնական ծանօթութիւնք. մանուկներու համար :

Գին մէկ շահեկան

Հրամանաւ մեարիֆի

603

2013

